

Pomlad volitev v Vzhodni Evropi

Letošnjo pomlad v Vzhodni Evropi lahko upravičeno imenujemo »pomlad volitev«; ni je namreč »komunistične« države tega dela stare celine, v kateri ne bi po lanskoletnih dejanskih prelomih s starimi režimi v letošnjem letu prišlo tudi do formalnega preloma v obliki prvih povojnih oziroma prvih pokomunističnih svobodnih parlamentarnih večstrankarskih volitev (izvzemimo Albanijo, kjer ni prišlo še niti do dejanskega preloma). Zato se nam ponuja priložnost analizirati skupne značilnosti teh volitev, čeprav niso potekale po istih obrazcih, tudi razpleti so bili povsem različni, vseeno pa ima proces volitev na Vzhodu svoje natančno določene zakonitosti, katerim je torej namenjen ta prispevek.

Pri volitvah na Vzhodu moramo nujno ločevati med dvema tipoma volitev, ki se med seboj razlikujeta in ju pri analizi izidov omenjenih volitev nikakor ne gre enačiti. Ta distinkcija pa izvira iz dveh različnih tipov notranjepolitičnih ureditev vzhodnoevropskih držav: ene so federativno urejene in svobodne volitve potekajo le v nekaterih republikah teh zvez, zaradi neizvedbe volitev na celotnem ozemlju držav pa nimajo tudi povsem legitimacijske funkcije, ampak prej funkcijo nacionalnega konsenza o bodočih ureditvah teh sestavnih delov federacije; drugi tip držav pa so enonacionalne države (oziroma vsaj pogojno rečeno enonacionalne države, ker bi v primeru togosti pri tovrstnem opredeljevanju lahko kmalu zašli v težave, denimo pri Češkoslovaški), v katerih so volitve izvedli na celotnem ozemlju države in s tem v celoti legitimizirali novo oblast. Skratka, čisto vse doslej opravljene volitve niso med seboj povsem primerljive, a kljub temu kažejo določene smeri, ki jih bo v »vzhodni politiki« v prihodnje treba upoštevati. Pri volitvah v enonacionalnih državah pa lahko zopet ločimo med dvema tipoma volitev, ki potrjujeta znano hipotezo poljskega sociologa Jerzyja Wiatra, da na Vzhodu obstajata dve različni kulturno-zgodovinski okolji (prvo srednjeevropsko, z vso bogato civilizacijsko in kulturno preteklostjo, in drugo balkansko, kamor Evropa in njena demokratična izročila niso pogosto prihajala), zaradi česar je po tej ločnici prišlo tudi do velikih razlik v volilnih rezultatih. V Srednji Evropi so bili namreč do sedaj vladajoči komunisti tudi formalno vrženi z oblasti (z okrog 12 odstotki glasov v povprečju), na Balkanu pa so legalni nasledniki komunistov – v primeru Romunije gre sicer za stranko, ki se ni razglasila za legalno naslednico komunistov, je pa prevzela dobršen del njihovega aparata oziroma kadrov – prvič v zgodovini komunistične ureditve prišli legalno na oblast, čeprav jim tega opozicija zaenkrat noče priznati in jim kot kaže tega še nekaj časa ne bo hotela priznati, zaradi česar bo na tem področju Evrope še precej nemirov. Skratka, v pričujoči analizi bomo poskušali rezultate večkrat analizirati tudi po omenjeni – torej kulturno-zgodovinski in civilizacijski – ločnici.

1. Najbolj očitno dejstvo, ki ga je pri analizi mogoče opaziti, je poraz doslej vladajočih »levih« sil, ki so bile praviloma združene okrog komunistov oziroma njihovih »legalnih« naslednikov. Problem najbrž ne potrebuje posebne razlage: komunizem se je v preteklosti – posebej v zadnjih letih – pokazal kot zgodovinsko neuspešen sistem, tako da je ob lanskoletnih dogodkih na Vzhodu postalo očitno, da niso mogoče več nikakršne spremembe v sistemu, ampak da je treba spremeniti sistem sam, natančneje ga ukiniti, saj so številne (praviloma neuspešne) reforme

pokazale, da spreminjanje sistema vedno zadane ob določene ideološko-politične ograde, pri katerih se poskusi reform v imenu »revolucije« vedno klavrno končajo. S tega vidika bi bil pravi absurd zmaga katere izmed komunističnih partij na letošnjih vzhodnoevropskih volitvah. Toda v omenjenem balkanskem delu Vzhoda se je to zgodilo (Bolgarija in pogojno Romunija), kar je povzročilo precejšnje presenečenje med opazovalci. Toda ta vidik problema ima tudi racionalno razlago: medtem ko so bile srednjeevropske države pred nastankom komunizma politično in gospodarsko razvite države z bogatimi demokratičnimi tradicijami, so bile balkanske države prej avtoritarne kraljevine in diktature kot pa države demokratičnih tradicij. Zato se je Srednja Evropa po padcu komunizma vrnila v to predvojno oziroma povojno heteropartijsko stanje (primerjava seveda velja le pogojno), Bolgarija in Romunija pa se s svobodnimi volitvami nista imeli kam vrniti; prevzeli sta ideje tistih strank oziroma koalicij, ki so vrgle z oblasti osovražene komunistične diktatorje in v nekaj mesecih ljudem ponudile določen obseg svobode in demokracije, kar je bilo že dovolj za to, da je kolektivno volilno telo začutilo identifikacijo s temi strankami. Rezultate volitev v Sloveniji, kjer je komunist postal predsednik Slovenije, njegova stranka pa posamično najmočnejša stranka v novem parlamentu, seveda ni mogoče tlačiti v isti koš, saj Slovenija vendarle sodi v Srednjo Evropo. Toda volitve v Sloveniji sodijo v kategorijo volitev znotraj ene izmed federativnih držav (prvi tip distinkcije), kjer večina ostalih konstitutivnih delov zveze podobnih volitev še ni opravila. Če bi Slovenijo »izolirali« – ob predpostavki seveda, da bi bilo to izvedljivo – od Jugoslavije in od vsega, kar se je v njej dogajalo predvsem v zadnjih treh letih, bi bil bržčas tudi izid volitev v naši republiki drugačen, saj je volilni uspeh slovenskih komunistov premo sorazmeren z njihovo uspešnostjo pri bojevanju s predstavniki drugih Jugoslovanskih republik okrog usode države v bodoče.

2. Po drugi strani pa je mogoče reči, da je volilni uspeh komunistov v vzhodnoevropski pomladi volitev precej večji, kot je bilo realno mogoče pričakovati; še več, vsa pričakovanja so bila postavljena na glavo. Tako so (praviloma) prenovljene komunistične partije povsod zbrale med desetimi in dvajsetimi odstotki glasov (izvemimo za hip »balkanski duet«, kar je spričo zavoženosti političnih in predvsem gospodarskih sistemov – to pa je v celoti dediščina komunistov! – kot posledice nekompetentnega in nelegitimnega vladanja v preteklih 40. letih zares presenetljivo. Partije so poleg tega postale ponekod najmočnejše (Bolgarija, Slovenija) stranke v novem parlamentu, drugje druga ali tretja (NDR, ČSFR, Hrvaška, Litva), v najslabšem primeru (Madžarska) pa četrta najmočnejša politična skupina v novih parlamentih. Pri tem je še najbolj presenetljivo, da so skorajda največ glasov med vsemi komunističnimi partijami na Vzhodu dobili komunisti v NDR, ki so se pred volitvami bali celo morebitnega povolilnega pogroma nad njimi (Gysi, predsednik ESPN-SDS: »Bojim se, da bomo morali komunisti po volitvah bežati v ZRN.«), najmanj pa madžarski prenovitelji, ki so za reforme v državi – in te reforme so po mirni poti prišle najdlje na Vzhodu – naredili največ. Toda očitno so, kot je dejal Pozsgay na tiskovni konferenci po volitvah, »ljudje napačno razumeli ravnanje komunistov v zadnjih dveh letih«.

Takšen presenetljivo ugoden volilni izid komunistov terja globlji razmislek. Najbližje pravemu odgovoru je bržčas trditev, da je bil komunistični režim skrbno vzdrževan sistem, v katerem so po malem sodelovali vsi, kar po svoje pojasnjuje tudi dejstvo, da so ti režimi kljub sistemsko zgrešeni osnovi tako dolgo vzdržali. Veliko »volilcev« je bilo namreč eksistenčno povezanih z *ancien regimom* in so v bistvu želeli ohraniti to stanje. Nekaj glasov gre vsekakor pripisati tudi boljševi-

ški socializaciji, ki se je trdno zasidrala v glavah ljudi in tam ostala tudi po padcu berlinskega zidu. Morda je bilo pri volilcih tudi precej strahu na teh prvih svobodnih volitvah in zato izbire niso bile vselej plod racionalnih odločitev. Določeno število volilcev pa je seveda volilo komuniste tudi zaradi trdne prepričanosti v perspektivo te politične usmeritve, čeravno bi zelo podrobna analiza volilnega telesa pokazala, da je te strukturne skupine komunističnih volilcev še najmanj. Določeno priljubljenost komunistov gre pripisati tudi spremembam, ki so jih opravili v prehodnem obdobju po strmoglavljenju osovraženih komunističnih samodržcev – in samemu strmoglavljenju seveda – in tudi nekaterim spretnim potezom politikov iz vrst komunistov v prehodnem obdobju, kar pri volilcih seveda vedno igra določeno vlogo. Še bolj pa trditev, da so se komunisti presenetljivo dobro izkazali na volitvah, podkrepimo, če k odstotkom komunistov prištejemo še odstotke komunističnih zaveznikov oziroma strank, ki so do zadnjega dne (in tudi vseh prejšnjih 40 let) delovale in kohabitirale s komunisti. Uspeh komunistov pa bi utegnil biti še večji, če nekoč vladajoče garniture ne bi v zadnjih dneh na oblasti pod pritiskom opozicije naredile preveč napak: tako morajo madžarski komunisti dejstvo, da so kljub priljubljenosti posameznih partijskih voditeljev, ki so po splošni oceni resnično veliko naredili za državo v zadnjih dveh letih, dobili celo manj kot 10 odstotkov glasov na volitvah, pripisati volilnemu sistemu, ki so ga sami gradili v upanju, da bodo z njim onemogočili opozicijo, a se je stvar obrnila v povsem drugo smer.

Ob tem poskušajmo še nekoliko podrobneje osvetliti razloge za zmago komunistov v Bolgariji in Romuniji, če za hip pozabimo na Slovenijo, kjer so bile volitve povsem drugačnega tipa. Bolgarska partija je bila namreč tista, ki je po eni strani sama – brez pritiska opozicije – opravila začetne spremembe, kar ji je prineslo precejšnjo priljubljenost, ob tem, da kasneje niso delali prehudih napak in da so vse dane obljube – vključno s tistimi o svobodnih volitvah – tudi uresničili. Po drugi strani pa je bila partija – za razliko od opozicije – tista politična skupina, ki je znala najbolj igrati na karto bolgarstva oziroma nacionalizma; za potrditev te teze je dovolj že branje nekaterih govorov današnjega predsednika države Petra Mladenova. In to igranje na karto bolgarstva je še posebej zaradi nenehnih sporov z Makedonci in Turki tisto, kar je najbrž nagnilo tehtnico v prid nekdanjim komunistom. V Romuniji je bila zadeva še bolj preprosta, saj je Fronta narodne rešitve kot stranka oziroma koalicija, ki jo opozicija imenuje »naslednica komunistov«, zmagala predvsem zaradi dejstva, da je zrušila diktatorski režim klana Ceausescu. Tisti, ki smo imeli možnost obiskati Romunijo po revoluciji in se tudi pogovoriti s številnimi domačini, si sedaj precej lažje predstavljamo, kakšne prikazni v obliki Nicolaea Ceausesca jih je rešila Fronta, ki je za nameček ljudem v nekaj mesecih na oblasti dala toliko hrane, kot bivši režim v preteklih nekaj letih skupaj. In ta preprosta »dobrota« novega režima je bila seveda nagrajena z izjemnim odstotkom v prid Fronti na majskih volitvah.

3. Zgoraj povedano zgodbo o relativnem uspehu komunistov pa je mogoče postaviti tudi na glavo; v tem primeru lahko ugotovimo, da je ena bistvenih značilnosti omenjenih volitev prepričljiva zmaga do sedaj praviloma zatirane opozicije, ki je povsod zbrala več kot polovico sedežev v novih parlamentih, pri čemer ekstremi segajo celo do devetdesetih odstotkov (Madžarska), nekje pa le do 60 odstotkov (Slovenija) ali manj (Bolgarija). Ob tem je ena bistvenih značilnosti tokratnih volitev tudi dejstvo, da je opozicija praviloma povsod nastopala strnjeno, v okviru različnih »front«, »forumov« ali podobnih predvolilnih koalicij. Tako poljska Solidarnost – ki je prelom s komunizmom prva zmogla – kot češki Državlanski forum, litovski Sajudis in slovenski Demos so koalicije različnih strank,

katerih združevalni element je bil predvsem oblast in protikomunizem; edini forum oziroma koalicija, kateri ni uspelo zmagati, je bolgarska Zveza demokratičnih sil, med zmagovito koalicijo pa lahko štejemo tudi Fronto narodne rešitve iz Romunije, ki pa ji ne moremo ravno pripisati protikomunizma. Te fronte so na volitvah nastopale enotno, vprašanje pa je, kaj bo z njimi v bodoče: izkušnja poljske situacije namreč uči, da te fronte prej ali kasneje razpadejo na sestavne dele, iz katerih so tudi nastale, tako da Solidarnost kot blok na januarjskih zares svobodnih poljskih volitvah ne bo več nastopala kot enoten blok, ampak bo šlo za resnično prave volitve z normalno kandidaturo različne palete strank. To neheterogenost političnih pogledov lahko pripišemo vsem državam Vzhoda v letošnji pomladi volitev, toda najbrž se jim bo na naslednjih, zares pravih volitvah zgodilo tako kot Poljakom. Vendar pa je Poljska danes korak pred vsemi ne le glede evolucije političnega sistema, ampak tudi glede gospodarskega preloma, ki porušene gospodarske strukture ostalih držav Vzhod še čaka.

Zmaga opozicije, ki je povsod več kot očitna, pa je Vzhodu prinesla tudi rahel odklon v desno, kar je po svoje tudi logično, saj je bila vsa oblast doslej strnjena na levi. Podrobnejši pregled programov vseh strank bi dal natančnejši prerez profilov in usmeritev novih vladajočih garnitur, po kriterijih, ki so v navadi na Zahodu, pa bi bili zmagovalci vzhodnoevropskih volitev uvrščeni na politični center oziroma rahlo levo in desno od tod.

Razlaga, zakaj je opozicija doživela takšno zmagoslavje, je preprosta: komunizem se je pokazal kot zgodovinsko neuspešen sistem, kot gospodarsko in politično nerazvojni model oziroma kot sistem, ki je nerazvitost celo produciral in ki je določene rezultate dosegel – če jih je – na izjemno drag način. Ekonomska in politična neučinkovitost komunističnega sistema je bila primerjalno gledano zelo velika; bil je antiekonomskega sistema, ki se je na ta način tudi ideološko-politično konstituiral in posledice so danes več kot očitne. Volilci so to seveda zaznali in na prvih svobodnih volitvah doseganje oblastnike za omenjeni način vladanja kaznovali. Tako je poljski sindrom – popolna, skoraj stoo odstotna zmaga opozicijske Solidarnosti na prvih svobodnih volitvah – za katerega so bili mnogi prepričani, da je posledica notranjopoljskih razmer, postal model, ki se je ponovil v celotni Vzhodni Evropi.

4. Vzhodna Evropa je v pomladi volitev doživela svojevrsten povratek krščanske demokracije na vodilne politične položaje v državah tega dela stare celine. Dejstvo je sicer, da je krščanska demokracija trenutno ena najuspešnejših političnih usmeritev v Zahodni Evropi, očitno pa se uspešno prilagaja tudi vzhodnoevropskim razmeram. To morda preseneča, ker je bilo sedaj pričakovati večji prodor liberalizma, ki bo Vzhodu – ob institucionalnem nadzoru – v naslednjih letih v določeni meri resnično potreben pri razkroju starega in preživelega sistema, kar trenutno dokazuje predvsem program Balcerowicz na Poljskem. Toda uspeh krščanske demokracije dokazuje tudi naslednje: po eni strani gre za strah pred ponovnim liberalizmom oziroma natančneje radikalizmom, kakršnega je bilo – resda v rdeči preobleki – v preteklih desetletjih dovolj; po drugi strani pa zmage krščanskih demokratov, (NDR, Madžarska, Slovenija, medtem ko so bili v ČSFR na drugem mestu) dokazujejo, da nekaterih tradicij – in te so bile v nerazvitih družbah Vzhoda močno prisotne – tudi po 40 in več letih »pranja možganov« skozi socializacijsko in siceršnjo represijo ni mogoče potisniti v kot, še posebej, ker se ta tradicija uspešno povezuje z obujanjem doslej zatirane nacionalne zavesti malih in manjših narodov oziroma z njihovo emancipacijo. K uspehu krščanske demokracije pa lahko dodamo tudi relativno uspešnost njim sorodnih kmečkih strank (tretji

na Madžarskem, v Romuniji, Bolgariji in Slovaški, četrti na Češkem in v Sloveniji), kar zgolj potrjuje zgoraj izrečeno tezo o »zgodovinskosti« nekaterih usmeritev, ki v tem delu Evrope še niso mrtve.

Povrnimo pa se za hip k nacionalizmu kot eni izmed temeljnih programskih usmeritev vzhodnoevropske krščanske demokracije. Lep primer za opisovanje tega je primer Madžarskega demokratičnega foruma, ki znova obuja misli o »Ungarii restituti«, ki bi – kot je soditi po v Budimpešti precej razširjenih zemljevidih – obsegala celo Transilvanijo, del Slovaške, pri čemer tudi zajeten kos Jugoslavije ne bi bil odveč.

Nacionalizem kot temeljna prvina emancipacijskih procesov je tudi rdeča nit predvolilnih obljub in najbrž tudi povolilnih dejanj novih oblastnikov na Vzhodu. V razmerah dokaj nerazvite politične kulture in tudi nerazvitega političnega in novega gospodarskega sistema bodo nacionalna vprašanja temeljnega pomena, zato so prevladovala tudi v predvolilnih bojih med strankami; skorajda ni bilo intervjuja ali RTV soočenja, ki se ne bi začelo s tem »usodnim« vprašanjem za »nadaljnji razvoj« držav Vzhoda, pri čemer so omenjena vprašanja najbolj izstopala pri sovjetskih in jugoslovanskih republikah in potiskala v stran vse tisto, kar je bolj ali manj bistvenega pomena za volilčevo presojo v državah razvitih parlamentarnih demokracij. Dokler na Vzhodu ne bo vzpostavljen pravi politični sistem, očiščen vseh navlak preteklosti in revanšizmov te ali one vrste in dokler ne začne integrativno delovati gospodarski sistem zahodnega tipa, je pričakovati bolj ali manj pogosta nacionalna obračunavanja, najbrž tudi ob naslednjih volitvah, ki naj bi bile v večini držav Vzhoda predčasne. Skratka, uspeh omenjene politične usmeritve (krščanske demokracije) je očitno zasluga podpore volilcev prizadevanjem teh strank za rešitev »nacionalnega« vprašanja, ki je toliko bolj pereče zato, ker so ga bivši režimi tako dolgo neuspešno prikrivali.

5. Politične spremembe na Vzhodu so z volitvami prinesle na površje povsem specifično skupino novih političnih voditeljev (de Maiziere, Antall, Pučnik . . .), ki pretežno sodijo v intelektualne in humanistične znanstvene kroge. Doslej so se novi voditelji rekrutirali predvsem iz vrst šolanih partijskih politikov, kar se pogosto dogaja tudi na Zahodu, kjer je druga vrsta uspešnih politikov prišla iz vrst некоč uspešnih poslovnežev. Teh dveh kategorij voditeljev na Vzhodu danes ni več; šolani partijski kadri so kompromitirani, opozicijski voditelji se s politikom ukvarjajo vsega leto, dve, uspešnih poslovnežev pa Vzhod nikoli ni poznal. Zato ni čudno, da so novi posredniki vlad in člani predsedstev (oziroma predsedniki) držav, kjer so volitve že opravili, iz vrst humanistične inteligence (začenši z Landsbergisom), kar najbrž obeta njihovo umirjeno delovanje v prihodnje, s čimer bo tudi prehod do povsem normalnih volitev in normalnih političnih sistemov lažji, pa tudi nekatere nacionalistične strasti manj razvnete.

Vseeno pa je pri novih političnih voditeljih opaziti veliko nerodnosti in amaterizma; slednji običajno povsem kompenzira prej omenjeno humanistično umirjenost, kar včasih rezultira s precej zapletenimi problemi. Nekateri zahodni analitiki – takšna stališča je slišati predvsem v Bonnu – pripisujejo pribaltsko krizo (začela se je v Litvi) ravno amaterizmu novih političnih voditeljev (denimo Landsbergisovemu). Toda, kot rečeno, gre za nenormalno stanje, v katerem so novi politiki vstajali kot Feniks iz pepela in se povzpeli na najvidnejše položaje v oblastniških strukturah, tako da bo kadrovska zasedba in »ponudba« strank do prihodnjih volitev gotovo že bistveno bolj dodelana in profilirana.

Z zaokroženim procesom formalnega preloma (volitev) pa se je Vzhod znašel na pragu nekega prehodnega obdobja, ki bo ključnega pomena za bodoči ustroj in

razvoj teh družb. Konec totalitarizma ponuja različne opcije nadaljnjega razpleta, čeprav vzhod nima ravno bleščečega izhodišča in s tem tudi ne veliko možnosti na izbiri. Še najbolj bi se prilegal – kot pravi bivši poljski disident Adam Michnik – španski model prehoda v normalno družbo; mednarodne okoliščine so dosti bolj ugodne kot v času španskega preporoda, toda za takšno opcijo razvoja bo treba uvesti tudi precejšen liberalizem in celo radikalizem. Vprašanje pa je, če so se zmogovite sile volitev na Vzhodu pripravljene spoprijeti s tako trdim orehom; prav nič namreč ne kaže – razen seveda v NDR in deloma na Poljskem – da bi se stvari utegnile zasukati v to smer. Najbrž gre za to »kriviti« tudi prave volitve, ki bodo na Vzhodu kmalu sledile (NDR, Poljska, Romunija, Jugoslavija, najbrž tudi Bolgarija in ZSSR; sedanje volitve so bile kolikor toliko prave le v ČSFR in na Madžarskem, kjer bo oblast predvidoma trdna vsaj nekaj let), zaradi katerih si sedanji zmagovalci nočejo kvariti izhodiščnih možnosti. Po teh volitvah, ki se bodo najbrž zvrstile v naslednjih dveh letih, pa bo politična slika Vzhodne Evrope, ki je zaradi narave letošnje »pomladi volitev« trenutno rahlo zamegljena, tudi dosti bolj jasna in bo zagotovo ponujala različne optimističnejše variante bodočega razvoja tega dela stare celine.